

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Mr. J. VAN KUYK ('s-Gravenhage).

Dr. W. F. BAX (Amsterdam),

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht),

Dr. J. H. JONGKEES (Bussum).

XXXIII-XXXIV 1946-1947,

TWEEDE GEDEELTE.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1947

GOUDEN RIJDERS 1749—1764

door

H. ENNO VAN GELDER

In de veiling bij de firma J. Schulman te Amsterdam van Juni 1947 kwam onder meer een zeer belangrijke reeks gouden hele en halve ridders van de nieuwe slag onder de hamer, afkomstig uit de bekende verzameling W. E. Voûte. Niet dikwijls zijn de 18e eeuwse ridders in een dergelijke volledigheid bijeengebracht: voor zover bekend wordt Voûte's reeks van 35 hele en 33 halve slechts overtroffen door de beroemde collectie Rijnbende (in 1890 geveild bij G. Th. Bom & Zoon), waarvan de catalogus 34 hele en 37 halve ridders vermeldt, waaronder meer jaargangen, doch minder varianten met gelijk jaartal. Beiden zijn er niet in geslaagd de serie van de ridders, die geslagen zijn, geheel volledig bijeen te brengen; wel zijn zij hier dicht bij gekomen, wat mogelijk is, omdat de aanmunting van ridders in de 18e eeuw slechts gedurende een korte periode heeft plaats gehad en zodoende een afgesloten, gemakkelijk te overzien geheel vormt.

Juist omdat deze muntslag een voorbijgaande episode in de muntgeschiedenis van de 18e eeuw geweest is, is het ook mogelijk het verloop afzonderlijk te beschrijven, waarvoor de veiling van de verzameling Voûte een ongezochte aanleiding biedt. Toch mag bij de behandeling niet uit het oog verloren worden, dat deze episode een onderdeel vormt van de algemene Nederlandse muntgeschiedenis, in het kader waarvan zij geplaatst behoort te worden.

In de veertiger jaren van de 18e eeuw traden hier te lande de gevolgen aan het licht van de in Europa heersende geleidelijke

waardedaling van het goud ten opzichte van het zilver ¹⁾). Hierdoor verdween het goede zilvergeld uit de omloop en werd op de Nederlandse munten weinig zilver geslagen, behalve ducats en rijksdaalders, die als negotiepenningen met oppgeld aan de handel geleverd werden. In de plaats hiervan trad minderwaardig voornamelijk vreemd zilvergeld en goudgeld. Het voornaamste bestanddeel van dit in steeds toenemende mate de dagelijkse omloop beheersende goudgeld vormden de Nederlandse dukaten, vroeger vrijwel uitsluitend ten behoeve van de export aangemunt. Zij hadden sinds jaren niet het karakter van wettig betaalmiddel, evenmin een wettelijke koers, maar werden in het dagelijks verkeer gegeven en genomen voor f 5:5, terwijl de groothandel met een wisselende dagkoers werkte.

Deze prijs was echter te hoog om twee redenen: de goudprijs was dalende, zodat de koers uitgedrukt in de op het zilver gebaseerde gulden te hoog was geworden; de uit het buitenland terugkerende dukaten bleven merendeels onder het wettelijk voorgeschreven gewicht, zowel tengevolge van slijtage door langdurig gebruik en door snoeiing, als doordat zij in de afgelopen periode door de muntmeesters, die zo voordelig mogelijk moesten werken om de bestellingen der kooplieden te verwerven, niet steeds geheel volgens de voorschriften gemaakt waren.

In 1747 begonnen de Raden en Generaalmeesters van de Munt voorstellen te doen tot het nemen van maatregelen tot bestrijding van deze ongewenste toestand ²⁾). Na onderhandelingen van meer dan een jaar, waarin bleek, dat ook kooplieden en neringdoenden een wettelijke regeling wensten ³⁾, kwam 31 Maart 1749, 1 Augustus 1749 en 1 Mei 1750 een reeks plakkaten tot stand, waarin deze materie werd geregeld ⁴⁾). Enerzijds werd de circulatie van de bestaande slechte dukaten bemoeilijkt door te bepalen,

¹⁾ Algemeen overzicht over de geldgeschiedenis van deze periode: J. G. van Dillen, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, XLI (1926), blz. 20-24, en in: *Economist*, LXXII (1923), blz. 720-723. Vele stukken, behalve in het *Groot Placaatboek*, in: J. G. van Dillen, *Bronnen tot de geschiedenis van de Wisselbanken*, I, (1925).

²⁾ *Bronnen* no. 428.

³⁾ *Bronnen* no. 430.

⁴⁾ Een aantal stukken hierover: *Nederlandsche Jaerboeken*, IV (1750), blz. 634-706.

dat dukaten, die 2 tot 6 azen onder het volle gewicht van 2 engels $8\frac{1}{2}$ aas (3,55 g.) bleven, slechts met bijbetaling van $1\frac{1}{2}$ stuiver per aas tekort mochten worden uitgegeven, terwijl lichtere dukaten geheel ongeldig werden verklaard — weldra werd de regeling nog verscherpt tot ongeldig verklaring van alle dukaten lichter dan 2 engels $6\frac{1}{2}$ aas —. Anderzijds werden maatregelen getroffen om de kwaliteit van de nieuw te munten dukaten op peil te houden: 1. strenge voorschriften aan de muntmeesters zich te houden aan de bepalingen omtrent gewicht en gehalte, voornamelijk om gelijkmatigheid te bereiken, daar ongelijk gewicht het uitbiquetteren van zware exemplaren uitlokt; 2. verbod van het geven van provisie aan de bestellende kooplieden, daar de muntmeesters door deze gewoonte in de verleiding werden gebracht dit verlies door vermindering van gewicht of gehalte goed te maken; 3. voorschrift de dukaten van een kabelrand te voorzien (de randing was reeds voor 1749 hier en daar door de muntmeesters uit eigen beweging ingevoerd, vrij algemeen te Utrecht¹⁾), voor enkele soorten te Harderwijk); 4. aanstelling van een ijkmeester-generaal voor alle muntgewichten, die de opdracht kreeg een omvangrijke contrôle over het gehele gebied der Republiek uit te oefenen (benoemd werd 1 Mei 1750 de ijkmeester-generaal van Holland, Jacob L'Admiral Jr.²⁾).

De vraag was nu hoe de te lichte munten metterdaad uit de omloop te verwijderen. De Staten van Holland namen het initiatief om dit door de provinciën te laten doen: zij maakten bekend, dat de betaling van 's lands middelen gedurende het lopende jaar kon geschieden in lichte dukaten, die per gewicht aangenomen zouden worden tegen de prijs van f 368 per mark³⁾); andere provinciën volgden dit voorbeeld⁴⁾). Gehoopt werd op deze wijze al het minderwaardige goudgeld in de landskassen te brengen, om het vervolgens in de vorm van nieuwe, goede munten weer in omloop te brengen. Om het bij deze operatie te verwachten verlies ten-

¹⁾ C. Hoitsema en Jhr. F. Feith, *De Utrechtsche Munt*, blz. 70.

²⁾ *Jaarboek*, XXVI (1939), blz. 105-108.

³⁾ *Resolutien der Staten van Holland*, 6 Augustus 1749.

⁴⁾ Publicaties van Utrecht en Friesland in: *Nederlandsche Jaerboeken*, III (1749), blz. 1066-1068 en 1234-1236.

gevolge van de raffinering van het minder goede goud en van de omsmelting te vermijden, gaven Generaalmeesters in overweging dit goud te verwerken tot munten van iets lager gehalte dan de dukaten, namelijk gouden ridders volgens de instructie van 17 Mei 1606, die sedert meer dan een eeuw niet geslagen waren. Hoewel zij in beginsel niet voelden voor het invoeren van een gouden verkeersmunt met vaste koers, uit vrees, dat het zeer bloeiende bedrijf van de export van dukaten hierdoor benadeeld zou worden¹⁾, meenden zij, dat tegen de slag van ridders voor dit bijzondere doel geen bezwaar gemaakt behoefde te worden; zij verlangden slechts, dat uitdrukkelijk bepaald zou worden, dat ridders uitsluitend voor rekening van de provincien gemunt mochten worden, dus uit het goud van de ingetrokken slechte dukaten²⁾. Hiermede zou tevens voldaan worden aan het bij het publiek levende verlangen naar een gouden verkeersmunt, voor welk doel het zilvergeld niet meer beschikbaar was en de dukaten blijkens de juist genomen maatregelen niet geschikt waren.

Het voorstel viel in goede aarde en reeds 1 Augustus 1749 werd door de Staten-Generaal besloten toestemming te verlenen aan de muntmeesters het door de Generaliteit en de provinciale Staten hiervoor aan te bieden goud te verwerken tot hele en halve gouden ridders volgens de instructie van 1606 — gehalte 22 karaat 1 grein of 0,920; gewicht $24 \frac{8}{13}$ per mark of 9,997 g per stuk —, die gangbaar werden gesteld voor f 14 en f 7 en het karakter van wettig betaalmiddel verkregen; deze moesten evenals de dukaten van een kabelrand worden voorzien en in gewicht en doorsnede zo gelijkmatig mogelijk zijn. Weldra werden de muntmeesters op de nieuwe instructie beëdigd en ontvingen zij de tekeningen om de stempels naar te doen vervaardigen³⁾.

De uitvoering was in overeenstemming gebracht met de eisen van de tijd: de tekening was naar de smaak van de 18e eeuw gemoderniseerd; boven het wapen op de keerzijde was een koninklijke kroon geplaatst, zoals op alle Generaliteitsmunten sedert 1659

¹⁾ G. R. (Generaal-Register der Muntkamer. Alg. Rijksarchief) XXI, f. 45-47.

²⁾ Res. Holland; 2 Juli 1749; G.R., XXI, f. 47-48.

³⁾ G.R., XXI, f. 90.

gebruikelijk was; een aanduiding van de waarde was toegevoegd; de muntplaat was kleiner en dikker gemaakt, wat mogelijk was door de nu reeds lang in zwang zijnde machinale vervaardiging met de schroefpers; een verzorging van de muntrand was ingevoerd.

Voorzijde: naar rechts galopperende, geharnaste ruiter met opgeheven zwaard, onder het paard gekroond wapen der provincie, omschrift, voorafgegaan door munt- of muntmeestersteken: MONeta AUREa PROVINCiarum CONFOEDeratarum BELGii, (gouden munt van de Verenigde Nederlandse Gewesten) gevolgd door de afgekorte naam van de provincie.

Keerzijde: door koninklijke kroon gedekt Nederlands wapen, ter weerszijde de waardeaanduiding 14 ² GL, resp. 7 - GL, boven de kroon jaartal; omschrift: CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT (een dracht maakt macht) ¹⁾.

Van de vijf op dit ogenblik in bedrijf zijnde munthuizen maakte Middelburg geen gebruik van het verkregen verlot. Dordrecht, Medemblik en Utrecht begonnen nog in het najaar van 1749 ridders te slaan; Harderwijk voegde zich hier begin 1750 bij. De uitvoering is in het algemeen zeer gelijkmatig; de stempelsnijders hielden zich nauwkeurig aan het uit Den Haag ontvangen model, al is te zien, dat niet alle even bekwaam zijn, zodat het ene paardje heel wat levendiger is uitgevallen dan het andere. Afgezien van kleine verschillen in interpunctie en tekening, kunnen slechts enkele afwijkingen van belang opgemerkt worden. Op de Hollandse stukken en op de West-Friese sedert 1750 is het provincie-wapen van een versiering aan de zijkanten voorzien, die op de West-Friese van 1749 ²⁾ evenmin als op de Utrechtse en Gelderse voorkomt; de afbeelding in de gedrukte Resolutien van de Staten-Generaal komt met de Hollandse uitvoering overeen, de oorspronkelijke modeltekening is echter niet bewaard. In Gelderland wordt, zoals daar steeds gebruikelijk is, de gravenkroon boven

¹⁾ Voor afbeeldingen zij verwezen naar de Catalogus van de auctie Vouë (J. Schulman, 17/18 Juni 1947)

²⁾ Exemplaren van 1749 beschreven in Cat. Rijnbende, no. 716 en no. 723, thans in Teylers Museum.

het provinciale wapen door een hertogelijke vervangen: het muntmeestersteken wordt hier op de halve ridders normaal bovenaan geplaatst, op de hele echter links beneden, onder de voeten van het paard, terwijl bovenaan soms een rozet staat, soms niets¹⁾.

In de jaren 1749—1751 is in totaal voor bijna f 15 miljoen aan hele en halve ridders aangemunt, voor het merendeel te Dordrecht en te Utrecht²⁾. Aangenomen mag worden, dat het grootste deel inderdaad uitsluitend geslagen is voor de overheden — uit enkele afrekeningen blijkt, dat de muntmeesters niet alleen voor hun eigen provincie werkten, maar ook bestellingen van openbare lichamen elders ontvingen³⁾. In de loop van 1751 bleek echter, waarschijnlijk doordat de opdrachten van de Staten begonnen af te lopen, bij de muntmeesters een neiging te bestaan ook voor rekening van particulieren ridders te vervaardigen. Generaalmeesters stelden een onderzoek in, waarbij aan de dag kwam, dat de West-Friese muntmeester inderdaad voor eigen rekening had gemunt⁴⁾, terwijl zij kennelijk geneigd zijn te geloven, dat ook die van Dordrecht, die zich reeds eerder een initiatief-rijker zakenman had getoond dan zijn concurrenten⁵⁾, ten behoeve van particulieren had gewerkt. Naar aanleiding van dit onderzoek stelden zij aan de Staten-Generaal voor de slag van ridders ook voor particulieren open te stellen, zolang het zilver schaars zou blijven⁶⁾, om zodoende te kunnen voldoen aan de behoefte aan klinkende munt voor het dagelijks verkeer, waarvoor de ridders zeer geschikt waren gebleken; om mogelijke bezwaren van de Amsterdamse edel-metaal-handel van te voren te ontzenuwen, wezen zij erop, dat gebleken was, dat de aanmunting en uitvoer van dukaten door de invoering van de ridders niet gestremd was. Verschillende provinciën waren geneigd dit voorstel aan te nemen.

1) W. J. de Voogt, *Geschiedenis van het muntwezen in de Vereenigde Nederlanden*, I, no. 454.

2) Hoeveelheden en data van vervaardiging naar de processen-verbaal van busopening (Alg. Rijksarchief).

3) De Voogt, blz. 68-69.

4) G.R. XXII, f 14 e.v.

5) *Tijdschrift voor Geschiedenis*, XLI (1926), blz. 21 noot.

6) G.R. XXII, f. 24-26; Res. Staten-Gen. 3 Mei 1751 (vgl. *Bronnen*, blz. 388 noot 5).

Het was echter geenszins naar de zin van het machtige Amsterdamse stadsbestuur, dat in de eerste plaats oog had voor de belangen van de specie-handel en het vorige jaar reeds een belangrijke overwinning had behaald met de intrekking van het zo kort geleden uitgevaardigde verbod van het geven van provisie op de dukaten¹⁾ —. Op voorstel van Amsterdam in de Staten van Holland en vervolgens van Holland in de Staten-Generaal werd besloten de muntmeesters te gelasten de aanmaak van ridders te staken, aangezien de gestelde doeleinden, het verwerken van het goud der lichte dukaten en het in omloop brengen van een voldoende hoeveelheid goudgeld, bereikt waren²⁾. Op 25 November 1751 konden Generaal-meesters berichten, dat de muntmeesters de stempels hadden ingeleverd³⁾.

Enige jaren wordt nu wat minder vernomen van de klachten, die tot de maatregelen van 1749 hadden geleid, de omloop van slechte dukaten en het gebrek aan zilvergeld. Weldra blijkt echter, dat de diepere oorzaak, het dalen van de goudprijs, nog steeds werkt. Omstreeks 1755 begint men dan ook weer meer te spreken over nieuwe maatregelen. Aanleiding tot de officiële beraadslagingen was blijkbaar een memorie van de financiële deskundige W. Kersseboom, waarin een volledige sanering van het muntwezen werd aanbevolen, te bereiken door een drietal maatregelen: 1. weder-invoering van de slag van gouden ridders voor het gewone verkeer; 2. hernieuwing van de maatregelen tegen de slechte dukaten; 3. invoering van nieuwe zilveren munten op een lagere muntvoet (zilverprijs van f 26 per mark i.p.v. f 25:2)⁴⁾.

De gedachte van invoering van nieuwe zilverstukken vond weinig weerklank, wel de beide andere gedachten. Dat maatregelen tegen de lichte dukaten gewenst waren, werd algemeen aangenomen; de vraag was slechts hoever men zou gaan, verbod van alle ongerande — dus vóór 1749 vervaardigde — dukaten of alleen van de onderwichtige exemplaren; en op welke wijze dit

¹⁾ Res. Staten-Gen. 20 Januari 1751. Vgl. *Bronnen*, no. 433-439.

²⁾ *Bronnen* no. 440; Res. Holland 15 Juli 1751; Res. Staten-Gen. 3 November 1751.

³⁾ Res. Staten-Gen. 25 November 1751.

⁴⁾ G.R. XXII, f. 247-252, ingediend bij de Staten-Generaal 7 November 1751.

uitgevoerd zou worden, inwisseling door van 's landswege aangestelde wisselaars of inhouding bij de betaling van 's lands lasten ¹⁾). Na beraadslaging kozen de Staten van Holland de reeds in 1749 toegepaste methode: herhaling van het plakkaat van 1 Mei 1750 en toelating van betaling van de middelén in lichte dukaten, aan te nemen per gewicht — nu voor f 365:16 per mark —, waarna het goud wederom tot ridders verwerkt zou worden ²⁾). De desbetreffende publicatie werd 8 Maart 1760 vastgesteld en enige tijd later gepubliceerd, gevolgd door overeenkomstige bekendmakingen van de andere provinciën ³⁾).

Minder gemakkelijk was het overeenstemming te bereiken over de voorwaarden, waaronder de hiervoor noodzakelijke aanmunting van ridders weer opengesteld zou worden. Door Gelderland werd aanvankelijk voorgesteld deze geheel vrij te geven ⁴⁾, doch hiervoor was Holland niet te vinden, waarschijnlijk voornamelijk uit bezorgdheid voor de dukatenhandel. Deze provincie stelde nu voor de aanmunting te beperken tot een beperkt bedrag van 7000 mark (omstreeks f 2.500.000), weldra verhoogd tot f 8.000.000, uitsluitend voor rekening van de provinciën in evenredigheid van ieders quote in de Generaliteitslasten ⁵⁾). Deze verdeling was een logisch uitvloeisel van de opvatting van Holland, dat de aanmaak uitsluitend moest dienen om het bij de ontvangers binnenkomende goud te verwerken — een aanbod in evenredigheid met de aan de Generaliteit af te dragen quoten was inderdaad te verwachten —, maar allerminst naar de zin van de overige gewesten, die op deze wijze de uit de ommunting te verwachten winst grotendeels naar Holland zagen gaan, welks quote verreweg het grootst was, en hun muntbedrijven, wier capaciteit niet geringer was dan die van het Dordtse, benadeeld achtten, Holland moest dan ook na lange onderhandelingen toegeven, dat het bedrag — intussen nog van 8 tot 12 miljoen verhoogd — gelijkelijk over de provin-

¹⁾ *Bronnen*, no. 450-451; Res. Holland 1 December 1757; Res. Staten-Gen 11 December 1758.

²⁾ Res. Holland 8 Maart 1760.

³⁾ Voor Friesland en Stad en Lande: *Nederlandsche Jaerboeken*, XIV (1760), blz. 663-665 en 669-670; voor Zeeland: *Jaarboek*, XVIII (1931), blz. 58-64.

⁴⁾ Res. Staten-Gen. 25 November 1757.

⁵⁾ Res. Holland 6 April en 21 December 1758.

ciën zou worden verdeeld, waarbij aan Holland wegens het bezit van twee munthuizen, Dordrecht en Medemblik, een dubbele portie werd toegewezen.

Op 2 Juni 1760 kwam het besluit van de Staten-Generaal tot stand, waarbij het verbod van de lichte dukaten onder afschaffing van de remedie van 2 aas en verzwaring van de straffen werd hernieuwd, aan de provinciën werd toegestaan ieder voor $1\frac{1}{2}$ miljoen aan ridders te doen slaan, en de hervorming van het zilvergeld werd uitgesteld. Bij resolutie van 19 Juli werden enige bepalingen betreffende de vervaardiging nader uitgelegd: het voorschrift de ridders ter voorkoming van ongelijk gewicht stuk voor stuk te wegen, evenals de verplichting een kabelränd aan te brengen — in het zelfde jaar uitgebreid tot het zilvergeld¹⁾ —, bleef gehandhaafd, het voorschrift de stukken nauwkeurig even groot te maken — ter voorkoming van het snoeien — werd ingevolge een protest van de muntmeesters in zoverre verzacht, dat gezorgd moest worden voor gelijke grootte van de stempels.

De muntmeesters werden opnieuw beëdigd op het verbod voor particuliere rekening te munten en de stempels werden teruggegeven²⁾. Om overschrijding van het bedrag van $1\frac{1}{2}$ miljoen per munt — waaraan een jaar later nog 1 miljoen per munt werd toegevoegd — tegen te gaan werden zij tevens verplicht maandelijks opgave te doen van het aantal afgeleverde ridders³⁾. Aan muntvoet en type werd niets veranderd, zodat de ridders van de tweede periode zich in het algemeen slechts door het jaartal van die van de eerste onderscheiden. Ditmaal werden, daar ook Zeeland aan de vervaardiging deelnam, op de vijf in werking zijnde munten ridders geslagen; in Dordrecht, Medemblik (na 1761 Hoorn) en Middelburg geschiedde dit uitsluitend ten behoeve van het eigen gewest, in Utrecht en Harderwijk werd bovendien gewerkt voor de provinciën, wier munthuis buiten werking was. In de meeste gevallen sloten de Staten een overeenkomst met de muntmeester, waarbij deze op zich nam het toegestane bedrag

¹⁾ Res. Staten-Gen. 3 November 1760.

²⁾ G.R. XXIV, f. 13.

³⁾ G.R. XXIV, f. 37. De opgaven zijn bewaard voor Juli 1760-Juni 1762 en Augustus 1763-Maart 1764.

van $1\frac{1}{2}$, resp. 1 miljoen voor eigen rekening aan te munten onder uitkering aan de Staten van een overeengekomen som uit de winst boven de verschuldigde sleischat en zich verplichtte, de lichte dukaten uit de provinciale kas tegen een vastgestelde prijs over te nemen¹⁾). Die van Holland verpachtten de te verwachten winst niet voor een vaste som, zodat de muntmeester slechts de in de instructie voorgeschreven brassage als vergoeding van kosten en beloning ontving.

Te Utrecht werd behalve het aandeel van deze provincie het gehele aandeel van Friesland geslagen, zonder dat hiervoor afzonderlijke stempels vervaardigd zijn²⁾). De muntmeester van Gelderland kreeg in 1760 de bestellingen van Overijssel en Stad en Lande. Voor Overijssel werd aanvankelijk een kleine partij, waarmee spoed betracht moest worden, op Gelderse stempels geslagen³⁾); weldra werden aparte stempels vervaardigd met naam en wapen der Staten van Overijssel, doch met het teken van de Gelderse muntmeester; hierop werd de rest van de eerste $1\frac{1}{2}$ miljoen in 1760 en 1761 geslagen⁴⁾). Voor de Staten van Stad en Lande, die van verschillende zijden aanbiedingen hadden gekregen⁵⁾), werden eveneens bijzondere stempels gemaakt, waarmee in 1761 de beide aandelen van dit gewest — tezamen $2\frac{1}{2}$ miljoen — te Harderwijk werden vervaardigd. De tweede partij — van 1 miljoen — voor Overijssel werd in tegenstelling met de eerste te Utrecht geslagen in 1762 en 1763; ook hiervoor werden bijzondere stempels gemaakt, die op de plaats van het muntteken een ster dragen, aangezien de Utrechtse muntmeesters in deze tijd geen meestertekenen plachten te voeren⁶⁾). Aan de tekening van paard en ruiter is onmiskenbaar vast te stellen, dat de Overijsselse stukken van 1760/1 van dezelfde hand zijn als de Gelderse, die van 1762/3 met de Utrechtse overeenkomen.

¹⁾ Res. Holland 25 Juli 1761; vgl. G.R. XXIV, f. 51 en 67.

²⁾ Res. Ged. Staten van Friesland 6 Augustus 1760; G.R. XXIV, f. 48 en XXV, f. 27-28.

³⁾ G.R. XXIV, f. 60-61.

⁴⁾ Res. Ged. Staten van Overijssel 28 Mei 1760.

⁵⁾ Res. Staten van Stad en Lande 11 Augustus 1760; G.R. XXIV, f. 152.

⁶⁾ G.R. XXV, f. 27-28. Een halve rijder 1762 met ster beschreven: Cat. Rijnbende no. 1591.

De uitvoering van de ridders van de tweede periode is even gelijkmatig als in 1749—1751. Slechts enkele afwijkingen van belang kunnen opgemerkt worden. Daar in 1761 te Hoorn door twee verschillende muntmeesters ridders geslagen zijn blijkens de maandelijksse opgaven, kunnen van dit jaar stukken met de mees-tertekens haan en haringbuis verwacht worden; slechts de eerste schijnen bekend te zijn ¹⁾. De eerste ridders van Zeeland vertonen een opvallende afwijking in de tekening, doordat de grond onder het paard schuin afloopt; nog in 1760 werd dit gewijzigd en de normale vlakke grond ingevoerd. De Gelderse stukken van 1760 vertonen een aantal in het oog springende fouten: de stempelsnijder heeft nagelaten, wat in 1750 wel gebeurd was, de gravenkroon door een hertogelijke te vervangen en in het omschrift de provincie eenvoudig, aangeduid als GELDRIA, in plaats van het gebruikelijke — ook op de zilverstukken van 1761 — Ducatus Gel-riæ & Comitatus Zutphaniæ. In 1761 werden beide fouten her-steld ²⁾. De Overijsselse ridders, die in Utrecht geslagen zijn, heb-ben de leeuw in het provinciale wapen naar rechts gekeerd.

De aanmuntning van de eerste 12 miljoen kwam midden 1761 geheel gereed ³⁾. Verschillende munten hadden echter al eerder hun aandeel voltooid; het eerst die te Middelburg. Van Zeeland is dan ook de aandrang uitgegaan om het oorspronkelijk toege-stane bedrag te verhogen. De Staten van dit gewest hadden van de aanvang af verder willen gaan dan de andere, in het bijzonder die van Holland, goed vonden: reeds bij de besprekingen vóór 1760 hadden zij de gedachten van Kersseboom geheel aanvaard, dat sanering van het muntwezen bereikt moest worden door maat-regelen tegen de lichte dukaten, gepaard met vrije aanmuntning van ridders en invoering van nieuwe zilveren munten ⁴⁾. Toen nu hier reeds in September 1760 de 1½ miljoen vol waren, gaven

¹⁾ Cat. Rijnbende no. 721 en 728, thans in Teyler's Museum.

²⁾ De hele ridder van 1761 is slechts in kartonnen afslag bekend (De Voogt, Gelderland no. 494), wellicht nooit geslagen — de vervaardiging voor deze provincie begon eerst in de laatste dagen van 1761 —; de halve is zeer zeldzaam (een exemplaar in Teyler's Museum).

³⁾ Res. Staten-Gen. 21 Juli 1761.

⁴⁾ Notulen Zeeland 10, 21 September, 22 November 1759, 17 April 1760; Res. Staten-Gen. 16 October 1759.

de Staten eigenmachtig de muntmeester opdracht de slag van ridders ongelimiteerd voort te zetten¹⁾). Tegenover de protesten der andere gewesten voerden zij aan, nog recht te hebben op hun aandeel in de eerste periode van 1749—1751, waarvan zij geen gebruik gemaakt hadden²⁾); dit was echter niet meer dan een uitvlucht, want toen was nooit sprake geweest van vaste aandelen. Omdat echter ook andere provinciën voordelen verwachtten van verdere aanmaak van ridders, besloten de Staten-Generaal het aandeel van elke provincie met 1 miljoen te verhogen, zodat het totaal op f 20 miljoen gebracht werd³⁾). Zeeland bleef zich echter overschrijding voorbehouden doordat het weigerde zich te verplichten na voltooiing van het aandeel de stempels te zullen inleveren⁴⁾). De vervaardiging van ridders heeft te Middelburg dan ook langer geduurd dan ergens anders: eerst in Maart 1764 kwam er een einde aan, nadat in totaal voor bijna f 4 miljoen gemunt was. Behalve Zeeland heeft waarschijnlijk ook de Utrechtse muntmeester zich aan een, zij het minder grote, overschrijding schuldig gemaakt; de overigen hebben zich blijkens de afgeleverde hoeveelheden aan de toegewezen quanta gehouden.

Het ongeoorloofd slaan van ridders in Zeeland stond niet op zich zelf. Het is er wel is waar niet toe gekomen, dat nieuwe zilveren munten werden geslagen, waarmee aanvankelijk gedreigd was, maar wel werden andere evenzeer eigenmachtige maatregelen genomen, om het zilvergeld binnen de provincie te houden en de munting van zilver op de Middelburgse munt te bevorderen. Bij plakkaat van 8 Maart 1762 verhoogden de Staten de koers van de Zeeuwse rijksdaalders, enige jaren eerder op 52 stuiver gebracht, nogmaals tot 53 stuiver, waarmee zij een politiek voortzetten, die reeds bijna een eeuw in Zeeland was toegepast⁵⁾). Korte tijd later gaven Gecommitteerde Raden de muntmeester opdracht een partij $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{8}$ rijksdaalders te slaan om te voorzien

1) Notulen Zeeland 14 October 1760.

2) Res. Staten-Gen. 4 September en 27 October 1760.

3) Res. Staten-Gen. 21 April 1760.

4) Res. Staten-Gen. 9 December 1760.

5) *Jaarboek*, XXX-XXII (1943/5), blz. 94.

in de behoefte aan zilvergeld¹⁾); deze muntslag berustte echter op geen enkel Generaliteitsvoorschrift. Beide maatregelen werden door de overige gewesten met grote verontwaardiging ontvangen; er ontstond een heftige polemiek tussen Zeeland en de Staten-Generaal, zonder dat van het voornemen werd afgezien: de rijksdaalder bleef in Zeeland 53 stuiver gelden en $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{8}$ rijksdaalders werden tot de sluiting van de Zeeuwse munt geslagen.

Intussen kwam aan de vervaardiging van ridders overal, ten slotte ook in Zeeland, een einde, doordat de goudprijs sedert omstreeks 1761 weer merkbaar aan het stijgen was. Reeds in Maart van dit jaar deelt de Utrechtse muntmeester eenmaal mee, dat aan de ridders momenteel niet gewerkt wordt wegens het duurder worden van het goud²⁾); in 1762 wordt op vele munten slechts met lange tussenpozen gewerkt. De vaste koers van f 14 was te hoog, zodra de prijs van het goud weer iets gestegen was boven het buitengewoon lage niveau van de laatste jaren. In het vervolg werden uitsluitend dukaten gemunt, die niet een wettelijke koers hadden en dus tegen dagkoers verhandeld konden worden. Tegelijk begon — als andere zijde van hetzelfde verschijnsel — het zilver in de circulatie terug te keren, zodat het dagelijks verkeer zich weer hiervan bedienen kon en zowel drie-guldens en guldens als zilveren negotie-penningen geslagen konden worden³⁾). Het probleem van de omloop van slechte dukaten, dat aanleiding tot de slag van de ridders was geweest, verdween ook, zodra het goud uit het dagelijks verkeer verdwenen was. De episode van de ridders is hiermee afgesloten.

1) Res. Staten-Gen. 4 Juni 1762.

2) G.R. XXIV, f. 91.

3) Res. Staten-Gen. 10 Jan. 1763.

Overzicht van de geslagen hele en halve ridders.

Holland

hele	1749	1750	1751	1760	1761	1762	1763
halve	1749	1750	1751	1760	1761	1762	1763

West-Friesland

hele	1749 ¹⁾	1750	1751	1760	1761 ²⁾	1762	1763
halve	1749 ¹⁾	1750	1751	1760	1761 ²⁾	1762	1763

Zeeland

hele				1760 ³⁾	1761	1762	1763	1764
halve				1760 ³⁾	1761	1762	1763	1764

Utrecht

hele	1749	1750	1751	1760	1761	1762	1763
halve	1749	1750	1751	1760	1761	1762	1763

Gelderland

hele		1750 ⁴⁾	1751 ⁵⁾	1760 ⁶⁾	?	1762
halve		1750	1751	1760 ⁶⁾	1761	1762

Overijssel

hele				1760 ⁷⁾	1761 ⁷⁾	?	1763 ⁸⁾
halve				1760 ⁷⁾	1761 ⁷⁾	1762 ⁸⁾	1763 ⁸⁾

Stad en Lande

hele				1761 ⁹⁾
halve				1761 ⁹⁾

-
- ¹⁾ onversierd provincie-wapen.
²⁾ alleen met haan bekend.
³⁾ met schuine en rechte grond.
⁴⁾ muntteken onderaan.
⁵⁾ met en zonder rozet.
⁶⁾ afwijkend omschrift en kroon.
⁷⁾ geslagen te Harderwijk.
⁸⁾ geslagen te Utrecht.
⁹⁾ geslagen te Harderwijk.